

Ett sekel av kamp mot finlandismer

Tre försök att mäta språkvårdens effekt

Af Charlotta af Hällström-Reijonen

Artikeln har som huvudsyfte att se om den finlandssvenska språkvårdens program för att motverka finlandismer har burit frukt. Ett bisyfte är att föra en metodisk diskussion för att visa på metoder som kan användas när man undersöker resultaten av språkvård. I artikeln jämförs ett diakront dagstidningsmaterial med Språkbanken i Finland, Hugo Bergroths språkvårdshandböcker och annan tillgänglig språkvårdslitteratur. Tidningsmaterialet består av de tre första numren av tidningen Hufvudstadsbladet från åren 1915, 1945, 1975 och 2005. Artikeln består av tre delstudier där problemet angrips med tre olika metoder. Resultatet av de tre delstudierna visar att finlandismbeståndet är stabilt och att språkvården sålunda inte har lyckats särskilt väl i sin strävan att arbeta bort finlandismerna. Det finns dock skillnader mellan hur stabila de olika finlandismerna är. I artikeln ges förslag till kännetecken hos fast förankrade finlandismer.

1 Bakgrund och utgångspunkter

Trots att många anser språkförändring vara en naturlig process som inte går att påverka och inte heller ska påverkas, har studier visat att det i vissa fall och under vissa förutsättningar är möjligt att påverka språkets utveckling. Till exempel menar Jahr (1989, 2010) att den norska språkvården var framgångsrik fram till 1917 eftersom den lyckades skapa en klar skillnad mellan danska och norska (bokmål och nynorska). Revitaliseringen av hebreiskan brukar också lyftas fram som ett exempel på framgångsrik språkplanering. Oklart är ändå hur mycket utvecklingen kan påverkas av språkvärdsverksamhet och politiska beslut och i synnerhet under vilka förutsättningar detta kan ske (Omdal 2006: 2386).

Lättare än att veta om språkvården har varit framgångsrik är det att konstatera om språkvården har misslyckats, dvs. om språkbruket har tagit en annan väg än den som språkvårdarna har anvisat eller om språkbruket inte har ändrat sig (Teleman 2002: 8). I denna studie undersöker jag den finlandssvenska korpusvårdens effekt på finlandismer i skriven svenska som producerats i Finland. Detta gör jag i hög grad genom att notera misslyckanden. I sammanhanget bör nämnas att modern finlandssvensk språkvård naturligtvis arbetar med mycket annat än att motarbeta finlandismer, och därmed ska detta alltså inte ses som en utvärdering av all den verksamhet den finlandssvenska språkvården sysslat med.

En finlandism är ett ord eller uttryck som bara eller huvudsakligen används i finlandssvenskt språkbruk eller som i finlandssvenskt språkbruk används i en annan betydelse än i standardsvenska (se även avsnitt 3.1). Syftet med denna studie är att i efterhand undersöka hur den finlandssvenska språkvårdens mål att arbeta bort finlandismer har lyckats. I min undersökning undersöker jag på detaljnivå sådana finlandismer som i språkvårdslitteratur ansetts vara finlandismer, alltså redan konstaterade finlandismer. Jag undersöker dessa finlandismers förekomst i tidningsspråk samt ringar in egenskaper som de finlandismer har som språkvården inte har lyckats påverka. Grovt taget ser jag de fall där finlandismerna lever kvar som misslyckanden. Men jag tolkar också de bortarbetade finlandismerna välvilligt som framgångar för språkvården, även om det inte är klart att språkvården är den egentliga orsaken till att någon viss finlandism har minskat i användning. Ett bisyfte med studien är att visa på metoder som kan användas när man undersöker resultaten av språkvård.

Svenskan i Finland följer i stort sett samma språknorm som svenskan i Sverige. Finlandssvensk språkvård har sett den finlandssvenska riksspråksarten – finlandssvenskan – som en varietet av svenskan, och det övergripande målet är och har varit att den inte ska få utvecklas till ett eget språk.¹ Den här synen har uppstått under senare hälften av 1800-talet, och stärktes i samband med att Hugo Bergroth (lektor i svenska vid Helsingfors universitet 1893–1934) år 1917 gav ut boken *Finlandssvenska* (se t.ex. Loman 1980: 124). Målet att finlandssvenskan ska förbli en varietet av svenskan har av många setts som en överlevnadsstrategi

1. Med standardsvenska (rikssvenska) avser jag svenskt riksspråk, alltså svenska utan regional prägel. Med finlandssvenska avser jag finlandssvenskt riksspråk i motsats till finlandssvenska dialekter, och följer sålunda Ahlbäckes (1971: 20) terminologi.

för finlandssvenskarna som grupp. Det uppnås främst genom att finlandssvenskan anpassar sig till standardsvenskan, inte genom ett ömsesidigt närmande mellan de två varieteterna. Detta innebär därmed att finlandssvenska språkliga särdrag, finlandismer, ska undvikas.

Språkvård är aldrig värdeneutral (Omdal 2006: 2386) och kan inte förstås utan sin sociala och historiska kontext (Cooper 1989: 183, Baldauf 2002: 395). Det här gäller även finlandssvensk språkvård. Principen att finlandssvenskan ska förbli en varietet av svenskan sammanhänger med den så kallade rikssprängningen 1809, då Sverige förlorade den östra rikshalvan Finland till Ryssland. Efter att i nästan 700 år ha hört till Sverige blev Finland 1809 storfurstendöme i det ryska imperiet. Detta innebar en stor förändring i språkförhållandena i Finland.

Finlandssvensk språkvård har en klar koppling till de nationalromantiska strömningarna i Europa samt i Finland med svenskhetsrörelsen svekomani, och i förlängningen också med finskhetsrörelsen fennomani samt med förryskningssträvanden från Rysslands sida. Fennomani uppstod under 1800-talet som en reaktion på den allmänuropeiska nationalromantiken. Den ville skapa en finsk nation för att stärka Finlands ställning, främst i förhållande till Ryssland. Målet var bland annat en förfinskning av det fortfarande relativt svenskspråkiga Finland. Dessutom förekom i Finland även förryskning – som riktade sig mer mot det svenska än mot det finska (t.ex. Hansén 1991: 5 och Jussila 1980).

Under 1800-talet hade man så småningom blivit uppmärksam på skillnaderna mellan standardsvenskan och finlandssvenskan. Denna insikt, tillsammans med svekomansk ideologi som ville stärka finlandssvenskarna med hjälp av en nära kontakt med Sverige, kan sägas ha utgjort ett startskott för finlandssvensk språkvård.

Artikeln består av tre delstudier (avsnitt 3.1, 3.2 respektive 3.3) och en jämförelse av resultaten i de tre delstudierna (avsnitt 4.1). Slutligen för jag en kort diskussion om de använda metoderna i avsnitt 4.2.

2 Metod och material

Jag har använt ett diakront dagstidningsmaterial som jag har jämfört med Bergroths böcker *Finlandssvenska* och *Högsvenska* och annan tillgänglig språkvårdslitteratur samt med det nuspråkliga materialet i Språkbanken i Finland. Språkbanken innehåller material från början av 1990-talet till

år 2000. Språkbanken ligger på en server hos CSC (Center for Scientific Computing). Den finlandssvenska textsamlingen omfattar för närvarande drygt 34 miljoner ord. En stor del är tidningstexter (Hufvudstadsbladet 1998 & 1999, Jakobstads Tidning 1999 & 2000), samt texter från Finska notisbyrån (1999 & 2000). Ett av de större finlandssvenska förlagen, Söderströms, har bidragit med skönlitterärt material från 1997–99. Dessutom har den något äldre textkorporusen FISC (Finland Swedish Text Corpus, utarbetad på Helsingfors universitet 1991–94) med de fyra delkorporusarna Litteratur, Myndighet, Sakprosa och Tidning, inkorporerats i språkbanken.

Mitt diakrona tidningsmaterial, som jag har excerperat finlandismer i, består av tidningen Hufvudstadsbladet² från åren 1915, 1945, 1975 och 2005. Det handlar närmare bestämt om de tre första numren respektive år (1.1.1915, 3–4.1.1915, 2–4.1.1945, 2–4.1.1975, 2–4.1.2005). Jag har excerperat finlandismer ur den redaktionella texten och insändarna, men inte ur annonserna. Materialet består av sammanlagt 256 sidor fördelade på de fyra åren 1915 (32 s.), 1945 (30 s.), 1975 (46 s.) och 2005 (148 s.). Räknat i spalter består materialet för de tre första delmaterialen av sammanlagt ungefär 467 spalter fördelade enligt följande på de tre årgångarna: 1915: 127 spalter (7 spalter per sida), 1945: 117,5 spalter (7 spalter per sida), 1975: 222,5 spalter (8 spalter per sida). I fråga om delmaterialet från 2005 varierar antalet spalter och spaltbredden så mycket både mellan sidorna och inom en och samma sida, att spaltantalet inte alls belyser mängden text. Sidantalet är inte heller helt jämförbart eftersom sidorna är olika satta under olika år, och i fråga om 2005 också inom samma årgång. De tre första delmaterialen är tidningen i så kallat broadsheet-format, medan årgång 2005 är i tabloidformat. Bilderna är färre och av mindre format 1915–75 än 2005. Varje årgång har tidningssidor med (nästan) bara annonser eller bilder: 10 sidor år 1915, 8 sidor 1945, 5 sidor 1975 och 17 sidor 2005.

Jag har gjort tre delstudier i vilka jag använder mig av tre olika perspektiv (jämför även af Hällström-Reijonen 2009 och 2010). I avsnitt 3.1 jämför jag förekomsten av finlandismer i Hufvudstadsbladet 1915 (1.1.1915, 3.1.1915 och 4.1.1915) med Språkbanken i Finland. De excerperade finlandismerna är sådana som tas upp i handböckerna *Finlandssvenska* respektive *Högsvenska* av Hugo Bergroth. Jag har valt att undersöka tidnings-

2. Hufvudstadsbladet (Hbl), Finlands största svenskspråkiga dagstidning. Utgivningsort: Helsingfors. Upplaga: ca 51 000 (2007). (NE)

texter från år 1915 eftersom man kan räkna med att kunskapen om finlandismer ännu inte var allmänt spridd och lika väldokumenterad som efter att första upplagan av *Finlandssvenska* (1917) hade utkommit.

I avsnitt 3.2 jämför jag finlandismer som tas upp i *Högsvenska. Kortfattad hjälpredda vid undervisningen i modersmålet* (av Bergroth resp. Bergroth och Pettersson i nio upplagor mellan 1918 och 1968) med finlandismer excerperade ur ett tidningsmaterial bestående av tre nummer av Hufvudstadsbladet åren 1915, 1945 och 1975. Syftet med undersökningen är att se om *Högsvenska* kan ha haft effekt på språket i Hufvudstadsbladet.

I avsnitt 3.3 undersöker jag finlandismer excerperade ur tidningsmaterialets alla fyra delmaterial, alltså 1915, 1945, 1975 och 2005. Effekten av de senaste decenniernas i ökande grad professionella språkvård bör alltså kunna framskymta här. Jag koncentrerar mig på finlandismer som kan sägas vara kontextoberoende, som kan förekomma i texter oberoende av vad de handlar om. Ett exempel är *var* använt som relativt pronomen. (Ex. Här finns ett bibliotek *var* ('där') du kan läsa dagens tidningar.) Motsatsen till kontextoberoende finlandismer är mer begränsat använda finlandismer som sannolikt främst förekommer i texter som behandlar vissa ämnen. Ett exempel kunde vara *dagtant* 'dagmamma', ett ord som man främst kan vänta sig finna i texter som handlar om vård av barn. Jag jämför finlandismerna i fråga med språkvårdslitteratur och diskuterar om språkvården kan ha påverkat användningen av dem eller inte.

2.1 Olika typer av finlandismer

En *finlandism* är, som nämnts ovan, ett ord eller uttryck som bara eller huvudsakligen används i finlandssvenskt språkbruk eller som i finlandssvenskt språkbruk används i en annan betydelse än i standardsvenska. De kan indelas enligt ursprung, frekvens och funktion samt gångbarhet.

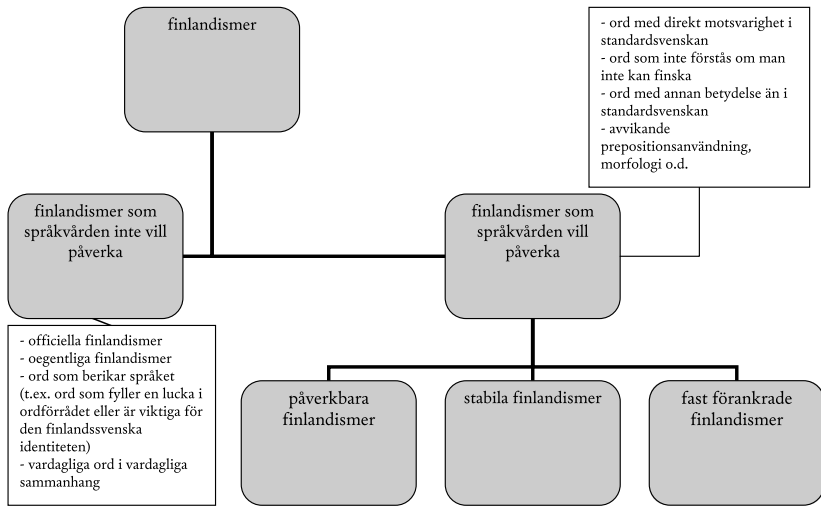
Om man ser på *ursprunget* finns det t.ex. arkaismer, fennicismer, russicismer, germanismer och anglicismer samt finlandismer med dialektalt ursprung.

Om man ser på *frekvens* har man inom språkvårdslitteratur talat om *statistiska finlandismer*, vilket innebär språkliga drag som visserligen förekommer i standardsvenskan, men som relativt sett är vanligare i finlandssvenskt språkbruk (t.ex. *på basis av*). Motsatsen till en statistisk finlandism är en sådan som aldrig förekommer i standardsvenskan. En sådan kunde kallas *absolut finlandism* (t.ex. *kiva* 'kul').

Delar man in dem enligt *funktion* finns det för det första *oegentliga finlandismer*. En sådan är ett svenskt ord för en finländsk företeelse som saknar någon annan svensk benämning. Ett exempel är ordet *frontmannabus* 'enfamiljshus i trä byggt på 1940-talet efter krigsåren för frontsoldater och invånare från de delar av Finland som avträtts till Sovjetunionen'. Fenomenet, och ordet, finns bara i Finland. För det andra finns det *finlandismer som fyller en lucka i ordförrådet*, dvs. ord som saknar en motsvarighet i standardsvenskan trots att de inte är bundna till finländska företeelser, t.ex. *plåtkrock* 'krock med enbart plåtskador som följd'. För det tredje finns det *officiella (eller obligatoriska) finlandismer*, dvs. ord och uttryck som är etablerade genom lagstiftning eller andra auktoriserade beslut (t.ex. *rådgivningsbyrå*, i Sverige *barnavårdscentral*).

Reuter (2006: 9–10 samt personlig kommunikation) har delat in finlandismerna i två system enligt gångbarhet, frekvens och spridning: det öppna och det slutna systemet. Till det slutna systemet (inofficiell norm) hör språkdrag som är gemensamma för praktiskt taget alla finlandssvenskar, främst i tal men i viss mån även i skrift. Sådana drag är i allmänhet gångbara i vardagligt språkbruk, men många av dem undviks i mer formellt språk. (Exempelvis *sist och slutligen* 'i själva verket', *vara på kommande* 'vara på väg, vara på gång'.) Till det öppna systemet hör språkdrag som av många finlandssvenskar upplevs som direkta fel (t.ex. *kännykkä* 'mobiltelefon' och *programdragare* 'programledare') eller som är okända för en stor del av finlandssvenskarna. Systemet är öppet för att det finns oändliga möjligheter att fylla på med nya drag, t.ex. över-sättningslån. Inga skarpa gränser mellan de två systemen kan dras, eftersom t.ex. lånord kan etableras och flytta över till det slutna systemet.

Teoretiskt kan finlandismer också kategoriseras enligt hur språkvården ställer sig till dem och har lyckats påverka dem. Detta har jag illustrerat i figur 1. (Se af Hällström-Reijonen & Reuter 2008 för en översikt av hur finlandssvensk språkvård ställer sig till olika typer av finlandismer.) Eftersom språkvården ställer sig ambivalent till många finlandismers vara eller icke vara (Reuter 2004) kan man ändå inte alltid placera dem i figuren.

Figur 1: Finlandismer, begreppssystem

De tre undergrupperna till finlandismer som språkvården vill påverka ligger på en skala från *påverkbara finlandismer* över *stabila finlandismer* till *fast förankrade finlandismer*. De sistnämnda är troligen mer eller mindre omöjliga för språkvården att påverka. Många av de fast förankrade finlandiserna verkar ha en eller flera av följande egenskaper som gör dem svåra för finlandssvenskar att undvika: a) de har ett stöd i finskan, b) de är stilistiskt neutrala, c) de verkar svenska, och består av ett eller flera svenska ord eller d) de har förskjutet betydelse i förhållande till standardsvenskan. Troligen är också formord eller partiklar använda på finlandssvenskt sätt svårare att påverka än till exempel verb, substantiv eller adjektiv.

Ett exempel på ett ord som har alla dessa egenskaper är *ännu* i finlandssvensk användning i betydelsen 'dessutom, än en gång, därtill'.

Exempel:

Efter det for vi ännu till mormor.

Till slut vill jag ännu säga att ...

(Se *ännu* i af Hällström-Reijonen & Reuter 2008.)

Vissa diskursmarkörer (t.ex. *nu* se Saari 1995) har många av de ovan nämnda egenskaperna, men de kan inte räknas som fast förankrade efter-

som de inte hör till de finlandismer som dagens språkvård vill påverka. Visserligen har språkvården tidigare avrått ifrån dem eftersom de har betraktats som betydelslösa fyllnadsord (t.ex. Bergroth 1928: 138, Bergroth & Pettersson 1968: 49), men dagens språkvård ser dem som vardagliga formuleringar som förekommer i talat språk, och vill inte i vardagliga sammanhang avråda från sådana (Thelander 2009: 18).

3 Tre studier

3.1 Lever Bergroths finlandismer kvar?

Den första fråga jag vill söka svar på är om Bergroths finlandismer fortfarande används, trots språkvårdens uppmaning att de bör undvikas. För att få ett preliminärt svar på detta undersökte jag finlandismer excerperade ur Hufvudstadsbladet 1.1–4.1.1915 och jämförde dem med materialet i Språkbanken i Finland.

Undersökningen gav följande resultat: 49 av Bergroths finlandismer som förekommer i Hufvudstadsbladet 1915 förekommer fortfarande i Språkbanken, 7 gör det inte.³ I undersökningen har utelämnats följande finlandismer: den oegentliga finlandismen *pörte* 'traditionellt bostadshus av finsk typ'; de officiella finlandismerna *bergsråd* 'hederstitel som tilldelas meriterad person inom näringslivet', *-adjoint* 'biträdande' (*stadsprefektadjoint*, *ministeradjoint*), och *forstmästare* 'jägmästare' samt andra sammansättningar med *forst-* 'skogs-'.

Av de finlandismer från 1915 som fortfarande förekommer i Språkbanken (se tabell 1, vänstra spalten) förekommer rätt många bara i begränsad utsträckning. (Dessa ord är kursiverade i tabellen.) Det handlar t.ex. om ord som verkar vara någon enskild skribents personliga särdrag (*härintills*), ord som bara förekommer i en enda artikel (*bestyrelse*), ord som bara förekommer i texter skrivna av icke-journalister (*läseår*, *yttermera*), ord och uttryck som inte förekommer i tidningstexter (*tillskottsavgift*, *under förloppet av*), finlandismer som inte förekommer i normala tidningstexter, utan bara i material från Finska notisbyrån (FNB) och i skönlitteratur (*männe + infinitiv*) eller i FNB-materialet och i någonting

3. I af Hällström-Reijonen 2009 är resultatet 46 som finns i Språkbanken, 18 som inte gör det. Skillnaden beror bland annat på att materialet för den undersökningen också omfattade annonstexter.

som ser ut att vara ett kåseri (*i gången*). (Orsaken till att jag nämner FNB-materialet separat är att de FNB-texter som finns i Språkbanken verkar vara något mindre språkriktiga än övriga tidningstexter i Språkbanken. FNB motsvaras i Norge av Norsk Telegrambyrå, NTB.)

I avseende på förekommer tre gånger i Språkbanken, varav två är i texter skrivna av icke-journalister, och en är i en kommentar till en av dem.

Johanne 'midsommar' nämns i *Finlandssvenska* och i alla upplagor av *Högsvenska*. (I *Finlandssvenska* avråder Bergroth inte direkt från ordet.) Jag hittar fyra belägg på ordet i Språkbanken (*Johanne, Johannedagen, Johannennatten*). Av dessa förekommer två i den litterära delkorpusen i FISC, och i båda fallen handlar texterna om äldre tider. Två belägg är från Hufvudstadsbladet 1998, varav ett handlar om året 1918. Bara ett belägg är således från en neutral, modern text:

Hbl 1998: Jo, den 24 juni som i civiliserade länder fortfarande firas som den riktiga **Johanne-** eller midsommardagen, är nationell högtidsdag, fast av något annorlunda skäl, också i Macao.

Visserligen används *johanne* i finlandssvenskan fortfarande, men det tycks vara en finlandism som inte förekommer särskilt ofta i stilistiskt neutrala tidningstexter. *Forman* 'åkare, kusk' förekommer i gatunamnet *Formansgatan*. *Papyross* 'cigarett' förekommer 4 gånger i tidningsmaterialet i Språkbanken. Alla tidningsbelägg är historiska eller historiserande på något sätt. Därtill finns det 11 skönlitterära belägg på *papyross*. I stilistiskt neutrala sammanhang är ordet inte längre levande.

Trots att *lokal* 'lägenhet' förekommer i Språkbanken, anser jag ändå att språkvården i fråga om detta ord inte har misslyckats helt. Min uppfattning är nämligen att *lokal* fortfarande ofta används i betydelsen 'lägenhet' i vardagligt språk. Därför hade jag även förväntat mig många belägg i Språkbanken. Men beläggen på *lokal* 'lägenhet' är en försvinnande liten del av de många tusentals beläggen på *lokal* i ordets standardbetydelser. (I några fall är tolkningen av ordet oklar.) När *lokal* används i Språkbanken är det till absolut största delen använt i de allmänsvenska betydelserna. (Ordet uppmärksammas i andra upplagan av *Finlandssvenska* och i alla upplagor av *Högsvenska* utom den första.)

I tabell 1, vänstra spalten finns finlandismer som förekommer i Språkbanken. De kursiverade orden i spalten förekommer bara i begränsade

sammanhang i Språkbanken. I högra spalten, har jag samlat de finlandismer som inte förekommer i Språkbanken. Dessa räknar jag som numera utdöda finlandismer.

Tabell 1

Finlandismer excerperade ur Hufvudstadsbladet 1915 som också förekommer i Språkbanken. De kursiverade orden förekommer bara i begränsade	Finlandismer som inte förekommer i Språkbanken, utan kan betraktas som utdöda i neutral finlandssvenska i dag.
aflida i 'avlida av' afton 'kväll' aktionär 'aktieägare' anmäla om ngt 'anmäla ngt' annars 'för resten, för övrigt' <i>bestyrelse</i> 'styrelse' betala åt ngn 'betala ngn' bjuda ngt åt ngn 'bjuda ngn på ngt' fast 'även om' <i>forman</i> 'åkare, körkarl' framgå ur, därur framgår att 'framgå av' hemma från 'född och uppvuxen i' hundrataltusen, tiotaltusen, tusental⁴ 'hundra tusentals, tiotusentals, tusentals' hämta 'ta med sig' <i>härintills</i> 'hitintills'	allt ännu 'alltjämt' biler 'bilar' bra nog 'nästan' förfullkomnande 'fullkomnande' kvart + räkneord 'kvarter' taga ihop 'taga itu' verst (ryskt längdmått)

4. Jag har räknat *hundrataltusen*, *tiotaltusen* och *tusental* som en (1) finlandism. Eftersom jag hittar belägg på *tiotaltusen* och *tusental* (och motsvarande konstruktioner) räknar jag det som en finlandism som förekommer i Språkbanken även om där inte finns några belägg för *hundrataltusen*.

<i>i afseende å</i> 'med avseende på, för' <i>i gången</i> 'åt gången' i medlet af 'i mitten av' i misstag 'av misstag' i regeln 'i regel' i tiden 'på sin tid' <i>johanne</i> 'midsommar' julgubben 'jultomten' jultiden, middagstiden, kl. 8-tiden o.a. tidsangivelser utan preposition 'stion 'vid jultiden osv.' kokko 'bål, brasa' <i>lokal</i> 'lägenhet' <i>läseår</i> 'läsår' mera 'ganska, tämligen' <i>månne + infinitiv</i> 'månne + presens' nummer (utrum), numror 'nummer, nummer (neutrum)' närvaro 'var närvarande' paletå 'överrock' <i>papyross</i> 'cigarrett' rat 'avbetalning, amortering' räcka 'dröja' sist och slutligen 'i själva verket' skattöre 'bevillningskrona' skild 'separat' sticka sig in 'titta in' temperamentfull 'temperaments- full' till först 'först, till en början' tillfälle 'evenemang, möte' tillsvidare 'hittills' <i>tillskottsavgift</i> 'tilläggsavgift' <i>under förloppet av</i> 'under loppet av' utdimittera 'utexaminera'	

yttermera 'ytterligare' ännu 'dessutom, därtill' överlämna åt 'överlämna till' ⁵	

3.1.1 Sammanfattning

Dagens finlandismbestånd är i hög grad detsamma som 1915. Vissa av finlandismerna från 1915 förekommer fortfarande rikligt (t.ex. *framgå ur, hemma från, hämta 'ta med sig', i medlet av, i misstag, sist och slutligen, skild 'separat', tillsvidare 'hittills', ännu 'dessutom'*). Men även om man kan konstatera att större delen lever kvar, kan man också konstatera att en stor del av de finlandismer som enligt Språkbanken fortfarande är levande endast förekommer i specifika och begränsade sammanhang.

Men är denna frågeställning för enkel? Kunde man vidareutveckla den? Man kunde ju t.ex. fråga sig hur allmänt känd Bergroths *Högsvenska* har varit, och om alla dess nio upplagor mellan 1918 och 1968 kan ha påverkat den skrivna finlandssvenskan. I följande avsnitt lägger jag till material från mitten och slutet av 1900-talet.

3.2 Har *Högsvenska* påverkat användningen av finlandismer?

Hugo Bergroth gav 1917 ut boken *Finlandssvenska,Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. 1918 utkom Bergroths *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*, som är en förkortad version av samma bok, avsedd för skolbruk. Bergroth (1918: III) skriver i företalet till *Högsvenska* att boken "upptager över huvud blott de för det sverigessvenska örat mera påfallande bland våra provinsialismer, sålunda i främsta rummet de egentliga finlandismerna, särskilt fennicismerna och russicismerna." Att syftet med boken är klart normativt framgår av företalet. Bergroth såg skolundervisningen (eller mer specifikt undervisningen i de dåvarande läroverken) som det bästa sättet att arbeta bort finlandismer. Även t.ex. Teleman (1972: 194) har ansett att den språkvård som bedrivs i skolan har mest betydelse och genomslagskraft och Spolsky (2009) tillmäter skolorna stor vikt i språkplanerings-sammanhang.

Även om den faktiska genomslagskraften är svår att mäta i efterhand, har Bergroth haft stort inflytande under lång tid inom flera samhällssektorer, såsom inom förvaltning, utbildning, teater och massmedier

5. *Överlämna åt* uppmärksammas första gången i Bergroth & Pettersson 1958.

(Hansén 1991: 312). Visserligen vände sig Bergroth i första hand till den högre utbildningen, men den påverkade ändå också folkskolan, eftersom lärarna hade tenderat Bergroths *Högsvenska* i sin utbildning och den Bergrothska synen på språket genomsyrade lärarutbildningen och skolan. Bergroths och Petterssons *Högsvenska* användes så sent som under perioden 1952–71 vid Nykarleby seminarium, som utbildade manliga folkskollärare (Hansén 1991: 311–14).

För att få en mer nyanserad bild av den finlandssvenska språkvårdens genomslagskraft jämför jag nedan sådana finlandismer som tas upp i *Högsvenska* (i alla nio upplagor mellan 1918 och 1968) med finlandismer excerperade ur Hufvudstadsbladet åren 1915, 1945 och 1975. Syftet är att se om *Högsvenska* kan anses ha haft effekt på språket i Hufvudstadsbladet.

Eftersom jag undersöker tidningstexter och inte elevtexter, är det inte nödvändigt att veta exakt hur mycket *Högsvenska* användes i skolundervisningen. Viktigare är att den var allmänt känd bland finlandssvenskar, i det här fallet journalister, och att journalisterna själva eller någon annan redaktionell medarbetare (redaktör, korrekturläsare, sättningsredaktör e.d.) kunde identifiera finlandismer och göra ändringar i texterna. I min studie undersöker jag inte enskilda journalisters kunskap, utan slutresultatet, den tryckta tidningstexten.

Att språkvårdens inställning till åtminstone *hemma från* och *tillsvidare* var känd bland finlandssvenskar märks åtminstone på två hyperkorrektioner i materialet. I *Högsvenska* (t.ex. 1943: 46) skriver Bergroth: ”han är hemma i Helsingfors (hellre än hemma från H: fors; men väl: han är från H: fors)”. Här har Bergroth tagit miste och med sin felaktiga rekommendation i stället gett upphov till användningen av en ny finlandism: *hemma i ’ursprungligen från’*. En skribent i Hbl 2.1.1945 har följt Bergroths rekommendation och skrivit *hemma i*.

Exempel: Hbl 2.1.1945, s. 7, sp. 6: Tjänstekamrater till hjälpsystemen Anita Kustava Vantonen, född 24.11.1924, **hemma i Gamlakarleby**, som tjänstgjort vid enheten 5565/B/6 och som rapporterats försvunnen [...] (Min fetstil.)

I ett annat fall har skribenten ersatt det korrekta *tillsvidare* med *än så länge*, troligen medveten om att *tillsvidare* är en finlandism, men inte kapabel att avgöra när det är korrekt att använda ordet.

Exempel: Hbl 4.1.1975, s. 1, sp. 1–2: Intresset var både stort och positivt men **än så länge** bordlades frågan [...] (Min fetstil.)

Jämför med Högsvenska (t.ex. Bergroth & Pettersson 1968: 39):

”det är så föga jag **hittills kunnat** uträtta”; ”**hittills har** allt varit lugnt”; **dittills hade** han gått försiktigt till väga, men nu blev han djärvare”; icke **tillsvidare** i dessa fall, d.v.s. i fråga om **förfluten tid** (däremot: jag stannar **tillsvidare**, jag har uppskjutit resan **tillsvidare**);” (fetstil i originalet; spärrad stil i originalet markerad med understrykning)

Jag har delat in de excerperade finlandismerna fyra kategorier med sju undergrupper, beroende på förekomst i tidningsmaterialet och förekomst i de olika upplagorna av *Högsvenska*⁶. Kategorierna är följande:

Stabila eller fast förankrade finlandismer:

1. finlandismer som finns i alla upplagor och som har belägg från hela perioden eller åtminstone i delmaterialet från 1975 – alltså gamla finlandismer som fortfarande användes 1975;
2. finlandismer som finns från upplaga 6 och framåt, och som åtminstone förekommer i delmaterialet från 1915 och 1975 – alltså stabila finlandismer som förmodligen upptäckts av Björn Pettersson, redaktör för *Högsvenska* efter Bergroths död;

Finlandismer som har försvunnit eller minskat i frekvens:

3. finlandismer som bara finns i delmaterialet 1915 och som inte heller finns i de sista upplagorna – alltså gamla finlandismer som användes sällan eller aldrig 1975;

Nyfinlandismer efter 1945:

4. finlandismer som bara nämns i senare upplagor och som bara förekommer i de två senare delmaterialen (1945 och 1975) – alltså nyare finlandismer, förmodligen upptäckta av Björn Pettersson;
6. I *Högsvenska* (upplaga 1) finns den officiella finlandismen *forstmästare* 'jägmästare', som jag dock inte har tagit med i denna undersökning.

Oklara fall där undersökningen inte ger svar:

5. finlandismer som finns i alla upplagor men som inte förekommer i det tredje delmaterialet (1975) – alltså gamla finlandismer som finns i *Högsvenska* trots att de minskat i användning;
6. finlandismer som finns i senare upplagor men som bara finns i det första delmaterialet (1915) – alltså gamla finlandismer som minskat i användning men trots det tagits in i senare upplagor;
7. finlandismer där mönstret är oklart.

I tabell 2 finns gamla finlandismer som fortfarande användes 1975. Jag bedömer dem som stabila eller fast förankrade.

Tabell 2. Stabila eller fast förankrade finlandismer

Grupp 1. Finlandismer som finns i alla upplagor av Högsvenska. Parenteserna visar antalet belägg/år i tidningsmaterialet.	Grupp 2. Finlandismer som finns i senare upplagor av Högsvenska. Parenteserna visar antalet belägg/år i tidningsmaterialet samt upplagor av Högsvenska som finlandismerna
anmäla om ngt 'anmäla ngt' (1915: 2 ⁷ , 1975: 1) att i satsfläta (1975: 2) byke 'tvätt, tvättkläder' (1975: 2) dess, desto (1975: 1) fortsättningsvis 'fortfarande' (1975: 2) hemma från 'född och uppvuxen i' (1915: 1, 1975: 1) hämta 'ta med sig' (1915: 2, 1975: 2) i året 'om året' (1975: 1)	betala åt 'betala' (1915: 6, 1975: 1; HS uppl. 6–9) julgubbe 'jultomte' (1915: 3, 1975: 1; HS uppl. 6–9) tillfälle 'evenemang' (1915: 10, 1945: 2, 1975: 1; HS uppl. 6–9)

7 Jag har räknat detta som ett (1) belägg: 1.1.1915, s. 4, sp. 7: 55 pedsoner (!) anmälde sig som automobilnehafvare (år 1913 29) och 8 om upphörande med rörelsen (år 1913 3), 3 personer om idkande af biljardrörelse (år 1913 3) och 2 om upphörande därmed,

månadstal 'flera månader' (1975: 1) rat 'avbetalning' (1915: 1, 1975: 3) skild 'separat' (1915: 2, 1945: 1, 1975: 2) sticka sig in/upp till ngn 'titta in' (1915: 1, 1975: 2) talko 'dugnad' (1975: 1) tillräckligt pengar 'tillräckligt med pengar' (1975: 1) tillsvidare 'hittills' (1915: 5, 1975: 3) visa åt 'visa för' (1975: 1) ännu 'dessutom' (1915: 3, 1945: 2, 1975: 2)	

Finlandismerna i tabell 3 kan man anta har försvunnit eller minskat i frekvens eftersom de bara förekommer i det första delmaterialet (Hbl 1915) och bara i de första upplagorna. Man kan spekulera i om *Högsvenska* har bidragit till att dessa ord har minskat i frekvens, men lika väl kan en allmän samhällelig förändring och modernisering ha varit orsaken.

Tabell 3. Finlandismer som har försvunnit eller minskat i frekvens (grupp 3). Parenteserna visar antalet belägg/år samt upplagorna finlandismerna tagits upp i.

bestyrelse 'styrelse' (Hbl 1915: 4; HS uppl. 1–5) forman- 'åkare' (Hbl 1915: 2; HS uppl. 1–5) närvar 'var närvarande' (Hbl 1915: 1; HS uppl. 1–5) papyross 'cigarrett' (Hbl 1915: 1; HS uppl. 1–5)

Finlandismerna i tabell 4 är sådana som förmodligen har uppstått senare, nyfinlandismer i det här tidsperspektivet. De förekommer bara i de senare delmaterialen och tas upp i senare upplagor av *Högsvenska*. Av dessa kan man notera att *hobby* är ett nyord vars äldsta belägg enligt SAOB är från 1916. Neutrumformen av *hobby* (*ett hobby*, *flera hobbyn*) anses i dag vara en finlandism, medan den standardsvenska användningen av *hobby* är utral (*en hobby*, *flera hobbyer*). Enligt artikeln *hobby* i Svenska

46 om hyrkuskrörelse (år 1913 64), 34 om formansrörelse (år 1913 54) och 9 om sjöformansrörelse (år 1913 9).

Akademiens ordbok (SAOB) böjdes ordet ibland i neutrum när ordboksartikeln skrevs 1932. Det var alltså inte en finlandism från början, men det utvecklades till en finlandism med tiden. Exakt när man kan anse det ha blivit en finlandism är svårt att avgöra utan kontrastiva textkorpusar. Jag väljer att räkna det som en finlandism redan 1945.

Tabell 4. Nyfinlandismer från ca 1945 (grupp 4). Parenteserna visar antalet belägg/år samt upplagorna finlandismerna tagits upp i.

avtjäna värnplikt 'fullgöra värnplikt' (Hbl 1945: 2, 1975: 1; HS uppl. 9)
 hobby (genus) (Hbl 1945: 1; HS uppl. 8–9)
 i varje händelse 'i varje fall' (Hbl 1945: 1; HS uppl. 6–9)

I tabell 5 ingår alla oklara fall. I fråga om grupp 5 kan man räkna med att materialets begränsning har påverkat beläggen. Finlandismerna i grupp 5 finns inte i det tredje delmaterialet (1975) men eftersom de nämns i alla upplagor av *Högsvenska* kan man förmoda att de har förekommit åtminstone i någon mån under hela den undersökta perioden. Vissa av dem har antagligen minskat i användning redan före 1968 då den sista upplagan av *Högsvenska* utkom, t.ex. *allt ännu*, *mera* 'ganska', *männe* + infinitiv och *möbel* (plur.böjn.). Däremot är många av dem fortfarande fullt levande i finlandssvenska, t.ex. *i gången*, *i tiden*, *sist och slutligen*, *botten* och *räcka länge*. I fråga om dessa finlandismer är det undersökta materialet helt enkelt för litet. Med en diakron finlandssvensk språkbank hade man däremot kunnat dra slutsatser med denna metod. Finlandismer som bara förekommer 1915 i en representativ språkbank kunde alltså vara exempel på fall där språkvärden inte har misslyckats.

Finlandismerna i grupp 6 finns bara i det första delmaterialet, men tas upp först i senare upplagor av *Högsvenska*. Detta kunde vara fråga om gamla finlandismer som visserligen minskat i användning men som trots det tagits in i senare upplagor av *Högsvenska*. Men åtminstone *nummer* och *i medlet av* är fortfarande fullt levande i dagens finlandssvenska, varför min slutsats är att materialet är för litet.

I grupp 7 finns fyra finlandismer, varav *hemknutarna* 'hemtrakten' har strukits i andra upplagan av *Högsvenska* på oklara grunder, och *lokal* 'lägenhet' har lagts till i andra upplagan. *Möss* 'mus' har strukits från sjätte upplagan och framåt även om det finns i delmaterialet från 1975. *Utdi-*

mittera 'utexaminera' har kommit in i upplaga 6 men det finns inte i delmaterialet från 1975.

Tabell 5. Oklara fall. Parenteserna visar antalet belägg/år samt upplagorna finlandismerna tagits upp i. Om inget nämns förekommer finlandismen i alla upplagor.

Grupp 5	Grupp 6	Grupp 7
aktionär 'aktieägare' (1915: 6)	bra nog 'nära nog' (1915: 1; HS uppl. 1, 6–9)	hemknutarna 'hemmet och dess närmaste omgivning' (1975: 1; HS uppl. 1)
allt ännu 'alltjämt' (1915: 6, 1945: 1)	i medlet av 'i mitten av' (1915: 1; HS uppl. 6–9)	lokal 'lägenhet' (1915: 14; HS uppl. 2–9)
arbetsdryg 'arbetskrävande' (1945: 1)	nummer (böjn.) (1915: 3; HS uppl. 6–9)	möss 'mus' (1975: 2; HS uppl. 1–5)
avlida i slag 'avlida av slag' (1915: 1)	överlämna åt 'överlämna till' (1915: 1; HS uppl. 6–9)	utdimittera 'utexaminera' (1915: 1, 1945: 2; HS uppl. 6–9)
botten (böjn.) (1945: 1)		
fast 'även om' (1915: 1)		
i gången 'åt gången' (1915: 1)		
i tiden 'en gång i tiden' (1915: 1)		
Johanne 'midsommar' (1915: 1)		
kokko 'brasa' (1915: 1)		
kvart 'kvarts' (1915: 1)		
läseår 'läsår' (1915: 2)		
mera 'ganska' (1915: 1)		
månne + inf. (1915: 1)		

möbel (böjn.) (1945: 1) nyssfödd 'nyfödd' (1945: 1) paletå 'överrock' (1915: 1) räcka länge 'dröja länge' (1915: 3, 1945: 2) sist och slutligen 'när allt kommer omkring' (1915: 3) -tiden (1915: 5) tiotaltusen 'tiotusen- tals' (1915: 5, 1945: 1) till först 'först' (1915: 1) under förloppet av 'under loppet av' (1915: 2)		

3.2.1 Sammanfattning

Alla grupper visar inte på ett tillräckligt tydligt mönster för att man ska kunna dra klara slutsatser av dem. Ett resultat av denna delundersökning är alltså att metoden kräver ett större material. Vissa av grupperna verkar ändå vara möjliga att dra slutsatser av. Det är de stabila och fast förankrade finlandismerna (tabell 2), finlandismer som har minskat i frekvens (tabell 3) och nyfinlandismer efter 1945 (tabell 4). Man kan alltså se att det finns finlandismer som har minskat i frekvens, men också att det har uppstått nya under den undersökta perioden. Framför allt kan man se att kategorin stabila eller fast förankrade finlandismer är störst.

Med denna metod kan man se vilka finlandismer språkvärden har misslyckats med att arbeta bort, alltså de stabila och fast förankrade finlandismerna. Man kan också se var språkutvecklingen har gått i önskad riktning (finlandismer som minskat i frekvens), men man kan inte dra slutsatsen att det är språkvärdens förtjänst att så har skett. Nyfinlandismer kanske också kan ses som ett misslyckande, men i lika hög

grad kan man konstatera att det uppstår nyord i alla levande språk, även finlandismer i finlandssvenskan.

Om man jämför delstudie 2 med delstudie 1 (avsnitt 3.1) kan man konstatera att de stödjer varandra. Många av de finlandismer jag där räknade som stabila eller fast förankrade (okursiverade i tabell 1) finns till största delen även bland de stabila i denna undersökning (tabell 2): *anmäla om, betala åt, hemma från, hämta, julgubbe, rat, skild, sticka sig in, tillfälle, tillsvidare, ännu*. Av de fyra finlandismerna i tabell 3, finlandismer som sällan eller aldrig användes 1975, finns tre bland dem som visserligen förekom i Språkbanken men bara i begränsade sammanhang i delstudie 1 (*bestyrelse, forman, papyross*). Finlandismen *närvar/närvoro* 'var närvarande' finns bland dem som förekommer i Språkbanken i flera sammanhang. I fråga om denna finlandism förblir mönstret oklart.

3.3 Sex finlandismer och språkvårdens inverkan på dem

I avsnitt 3.2 jämförde jag excerperade finlandismer med Bergroths *Högsvenska*. I detta avsnitt ser jag på vissa finlandismer i förhållande till språkvårdslitteratur i bredare bemärkelse och diskuterar om språkvården har påverkat användningen av finlandismerna eller inte. Finlandismerna är excerperade ur de tre första numren av Hufvudstadsbladet i januari 1915, 1945, 1975 och 2005. Effekten av de senaste decenniernas utvidgade och allt mer professionella språkvård inkluderas alltså nu. Med språkvårdslitteratur menar jag texter som skrivits i språkvårdande syfte av personer med expertkunskap.

Till följd av tidningsmaterialets begränsning har jag valt att koncentrera mig på sex kontextoberoende finlandismer, alltså finlandismer som förekommer i texter oberoende av vad de handlar om: *tillsvidare* 'hittills', *att* i satsfläta, *förverkliga* använt som finskans *toteuttaa*, *fungera som* använt om något varaktigt, *förrän* 'innan' samt *utrymme* 'lokal'.

Finlandismen *tillsvidare* 'hittills' bedömer jag som en stabil eller fast förankrad finlandism, vilket jag baserar på att den fortfarande förekommer i tidningstext (förekomst i materialet: år 1915: 4 belägg, 1945: inga belägg, 1975: 3 belägg, 2005: 2 belägg) trots att språkvården länge och i många sammanhang har försökt informera om den. Första belägget i språkvårdslitteratur finns mig veterligen i Bergroth 1917.

Exempel:

Hbl 3.1.1915, s. 6, sp. 5:

Officiellt meddelas, att **tillsvidare** ännu inga nya underrättelser från krigsteatern inkommit.

Hbl 3.1.1975, s. 15, sp. 4:

Sjukdomen förekommer i hela mellersta Europa. **Tillsvidare** har den inte kommit till Finland, konstaterar Niemiaho.

Hbl 2.1.2005, bilaga s. 19, sp. 4:

Tills vidare har man identifierat 585 objekt med en diameter av en kilometer eller större.

Konstruktionen *att* i satsfläta (no. setningsknute) verkar öka. I konstruktionen har subjektet topikaliserats utan att subjunktionen *att* strukits i enlighet med svenska språkregler. (Se t.ex. SAG 4: 426.)

Att i satsfläta är inte någon ny finlandism, eftersom den finns dokumenterad i äldre texter, och den tas upp redan av Bergroth (1917: 137). Av tidningsmaterialet att döma verkar det som om konstruktionen skulle ha ökat i frekvens. (Förekomst i materialet: 1915: 0, 1945: 0, 1975: 2, 2005: 7.) *Att* i satsfläta har bara behandlats enstaka gånger de senaste decennierna i språkvårdslitteratur (af Hällström-Reijonen 2010), och då har man ofta misslyckats med att på ett lättfattligt sätt förklara problemet i konstruktionen.

Exempel:

Hbl 3.1.1975, s. 2, sp. 1–2:

Det är givetvis meningslöst att belasta länsrätterna med uppgiften att korrigera sådana felaktigheter, som vederbörande beskattare i första instans själva medger **att** berodde på misstag.

Hbl 2.1.2005, bilaga s. 12, sp. 1:

Det här är en bomb jag önskar **att** skall brisera.

Det finns också finlandismer i materialet som språkvården verkar ha påverkat. Finlandismen *förverkliga* är ett exempel på det. *Förverkliga*, påverkad av finskans *toteuttaa*, tenderar att överanvändas i finlandssvenskan. *Förverkliga* är visserligen i viss mån en statistisk finlandism, samtidigt som det också används i kontexter som i svenskan är osannolika.

Förverkliga förekommer påfallande ofta i materialet från 1975, medan det i materialet från 2005 lyser med sin frånvaro. (Förekomst i materialet: 1915: 2, 1945: 0, 1975: 18, 2005: 0.)

Förverkliga kan i någon mån påverkas av kontexten; det används i finlandssvenska sammanhang nämligen ofta om byggen och projekt av olika slag. Skillnaderna mellan de olika delmaterialen är ändå så påfallande att jag drar slutsatsen att användningen av ordet har minskat. Artiklar om projekt och byggen finns i Hufvudstadsbladet i alla de aktuella delmaterialen. Veterligen är Reuter (1978: 35–36) den första som skriver om finlandismen *förverkliga*. Sedan 1980-talet har *förverkliga* diskuterats med jämna mellanrum i språkvårdslitteratur.

Exempel:

Hbl 1.1.1915, s. 6, sp. 7: För Danmark, Norge och Sverige stå därför två vägar öppna: antingen sträng neutralitet under förhållanden, som skydda dem mot åtgärder från Tysklands sida, t.ex. hänsynslöst utläggande af minor i neutrala vatten eller – om dessa länder söka möjligast fullständigt **förverkliga** sina nationella uppgifter – en öppen och fast anslutning till Ryssland och dess allierade.

Hbl 3.1.1975, s. 12, sp. 4

Om målsättningen för den s.k. mellaninstanstreformen skall kunna **förverkligas**, så bör de planerade länsfullmäktige få verklig makt, som skulle bygga på fullmakter givna av riksdagen och vara oberoende av den statliga centralförvaltningen.

Hbl 4.1.1975, s. 1, sp. 8

I en skrivelse till Rundradios direction framhöll de svenska redaktörerna att det varken fanns tillräckligt pengar eller folk för att projektet skulle kunna **förverkligas** och krävde en ändring för att överhuvudtaget sätta igång med planen.

Finlandismen *fungera som* 'verka som' (använt om något varaktigt) förekommer i alla delmaterial utom det från 2005. (Förekomst i materialet: 1915: 4, 1945: 3, 1975: 2, 2005: 0.) Detsamma gäller *förrän* 'innan' (förekomst i materialet: 1915: 5, 1945: 1, 1975: 2, 2005: 0). *Utrymme* 'lokal' förekommer påfallande ofta i delmaterialet från 1975. Däremot förekommer det inte i delmaterialen från 1915 och 2005 och bara en gång 1945. (Förekomst i materialet: 1915: 0, 1945: 1, 1975: 12, 2005: 0.)

Språkvården har diskuterat *fungera som* sedan 1970-talet, och *utrymme* sedan 1980-talet. Första belägget på *förrän* 'innan' i språkvårdslitteratur finns i Langlet (1930: 43).

Exempel:

Hbl 1.1.1915, s. 6, sp. 4: I dessa sjukhus **fungerar som öfverläkare** doktor Backman och som assistenter öfriga allmänna sjukhusets läkare.

Hbl 3.1.1915, s. 5, sp. 3: **Förrän** kontorsarbetet vidtog, samlades bolagets personal och chefer jämte flere medlemmar af direktionen för att till jubilaren framföra Kalevas tack.

Hbl 2.1.1975, s. 8, sp. 1: Orsaken till att centralsjukhuset ännu vill vänta med samgående är utrymmesbristen vid sjukhuset; de kommande årens saneringar och ombyggnader kommer att ge nya **utrymmen** och först då anser man det lämpligt att bygga ut verksamheten.

Alla dessa, *förverkliga*, *fungera som*, *förrän* och *utrymme*, representerar sådana finlandismer där språkutvecklingen har gått i den riktning som språkvården eftersträvat och som möjligen kan ha påverkats av språkvården. Förenklat kan man säga att språkvården har lyckats rätt väl i fråga om dem.

3.3.1 Sammanfattning

De undersökta finlandismerna i den tredje delstudien var av tre typer: a) fast förankrade finlandismer, b) finlandismer som förefaller att öka och c) finlandismer som kan ha påverkats av språkvården. Dessa var *tillsvidare* 'hittills' (a), *att* i satsfläta (b), *förverkliga* använt på samma sätt som *fi. toteuttaa* (c), *fungera som* använt om något varaktigt (c), *förrän* 'innan' (c), *utrymme* 'lokal' (c).

I denna delundersökning undersöks den moderna språkvårdens (den som bedrivits efter 1975) genomslag i högre grad än i de andra, där Bergroths arbeten undersöks. Det gäller delvis finlandismer som inte nämns i äldre språkvårdslitteratur (*fungera som*, *utrymme*). Denna metod är bra för fallstudier, men ger inte en heltäckande bild av språkvårdens genomslagskraft.

4 Resultat och slutdiskussion

4.1 Slutsatser av de tre delstudierna

Jag har i denna artikel undersökt finlandismerna i ett tidningsmaterial med tre olika metoder. Syftet var att se hur väl språkvården har lyckats motverka användningen av vissa finlandismer.

Resultatet i de tre delstudierna visar sammantaget att större delen av finlandismerna från 1915 lever kvar, och att finlandismbeståndet är rätt stabilt. Resultatet är sålunda att språkvården inte har lyckats särskilt väl med att arbeta bort finlandismer.

I tabell 9 har jag samlat stabila finlandismer från de olika delstudierna, och man kan konstatera att det finns många som förekommer i både studie 1 och 2. Finlandismen *tillsvidare* förekommer i alla tre studierna. Studierna bekräftar alltså varandra, även om de olika metoderna ger något olika resultat i fråga om detaljerna.

Tabell 6: Stabila eller fast förankrade finlandismer enligt de olika delstudierna. De som förekommer i två eller tre delstudier är markerade med fetstil.

Studie 1. De okursiverade finlandismerna från tabell 1.	Studie 2. Finlandismer i grupp 1 och 2.	Studie 3
aflida i		
afton		
aktionär		
anmäla om ngt	anmäla om ngt	
annars		
betala åt ngn	att i satsfläta	
bjuda ngt åt ngn	betala åt ngn	
	byke	
	dess, desto	
fast	fortsättningsvis	
framgå ur		
hemma från	hemma från	
hundraåtusen, tiotalusen osv.		
hämta	hämta	
i medlet af		
i misstag		
i regeln		
i tiden		
julgubbe	i året	
	julgubbe	

jultiden o.a. tidsangivelser utan preposition kokko mera nummer (utrum) närvaro/närvar paletå rat räcka sist och slutligen skattöre skild sticka sig in/upp till ngn temperamentfull till först tillfälle tillsvidare utdimittera ännu överlämna åt	månadtal rat skild sticka sig in/upp till ngn talko tillfälle tillräckligt pengar tillsvidare visa åt ännu	tillsvidare

Vissa förändringar förekommer dock, dels finns det finlandismer som minskar i antal eller försvinner helt, dels finns det nya finlandismer eller sådana som verkar öka i frekvens. Dessa är sammanställda i tabell 7 och 8. De tre spalterna i tabell 7 är bara delvis jämförbara med varandra, eftersom det handlar om olika tidsperioder. I studie 1 består listan av finlandismer som försvunnit under perioden 1915–1990-talet, studie 2 gäller perioden 1915–75 och studie 3 visar de minskande finlandismerna under perioden 1975–2005. De finlandismer som minskat i studie 2 borde alltså också finnas i studie 1, vilket alltså gäller *bestyrelse*, *forman* och *papyross*. *Närvar* finns däremot inte bland finlandismerna som minskar eller försvinner i studie 1 eftersom formen förekommer i Språkbanken. Denna skillnad beror förmodligen på att materialet i studie 2 är för litet.

I tabell 8 finns de finlandismer som förefaller bli vanligare. Även här handlar det om olika tidsperioder, och därför är orden inte desamma i de tre kolumnerna. De ökande orden i studie 2 gäller från 1945 och i studie 3 perioden efter 1975. Att *avtjäna värnplikt* ökar i frekvens 1945 är inte förvånande med tanke på de samhälleliga omständigheterna (andra världskriget) och *hobby* var ett nyord från 1916 (NEO) vars neutrumform först efter en tid började utvecklas till en finlandism.

Tabell 7: Finlandismer som minskar eller försvinner

Studie 1: Finlandismer i tabell 2 kompletterade med de kursiverade finlandismerna i tabell 1. 1915–1990-talet. allt ännu bestyrelse biler bra nog forman förfullkommande härintills i afseende å i gången johanne kvart lokal läseår männe + infinitiv papyross taga ihop tillskottsavgift under förloppet av verst yttermera	Studie 2. 1915–75. bestyrelse forman närvar papyross	Studie 3. 1975–2005. fungera som förrän förverkliga utrymme

Metoden i delstudie 1 var uppbyggd så att den inte gav några förslag till finlandismer som verkar öka i frekvens.

Tabell 8: Finlandismer som verkar öka i frekvens. Årtalen inom parentes visar under vilken period ökningen har skett.

Studie 1. (1915–1990-talet.)	Studie 2 (1945–)	Studie 3 (1975–2005)
inget resultat	avtjäna värnplikt hobby i varje händelse	<i>att</i> i satsfläta

Det finns alltså en grupp finlandismer som verkar vara stabila eller fast förankrade (tabell 6). (Även finlandismerna i tabell 8 "finlandismer som verkar öka i frekvens" kan vara fast förankrade eller stabila. Dessa har jag emellertid inte räknat med i tabell 9.) De stabila eller fast förankrade finlandismerna har språkvården misslyckats med att arbeta bort. Följande finlandismer återkommer i två eller tre av mina delstudier: *anmäla om ngt, betala åt ngn, hemma från, hämta, julgubbe, rat, skild, sticka sig in/upp till ngn, tillfälle, tillsvidare* och *ännu*. Av dessa torde *julgubbe* höra till de finlandismer som språkvården inte ens vill motverka (viktig för den finlandssvenska identiteten, se fig. 1). De finlandssvenskar som använder ordet *julgubbe* vill heller knappast avstå från det. I tabell 9 har jag lagt in alla de ovannämnda finlandismerna, utom *julgubbe* och de egenskaper jag i avsnitt 2.1 föreslagit som kännetecken för fasta finlandismer.

Tabell 9. Egenskaper hos de ord som finns i åtminstone två kolumner i tabell 6.

finlandism	verkar svensk	stilistiskt neutral	stöd i finskan	semantisk glidning	S: a plus
<i>anmäla om ngt</i>	+	+	o (ilmoittaa jstak)	o	2
<i>betala åt</i>	+	+	+ (maksaa jkll)	o	3
<i>hemma från</i>	+	+	+ (kotoisin jstak)	o	3
<i>hämta</i>	+	+	+ (tuoda)	+	4
<i>rat</i>	+	+	o (erä)	o	2
<i>skild</i>	+	+	+ (eri, erikseen)	+	4
<i>sticka sig in/sticka sig upp</i>	+	o (vard.)	+ (pistäytyä)	+	3
<i>tillfälle</i>	+	+	+ (tilaisuus)	+	4
<i>tillsvidare</i>	+	+	+ (toistaiseksi)	+	4
<i>ännu</i> ⁸	+	+	+ (vielä)	+	4

Utgående från summan stabiliserande egenskaper kan man anse de svåraste finlandismerna vara *hämta, skild, tillfälle, tillsvidare* och *ännu*.

4.2 Metodologiska slutsatser

Jag har testat tre metoder för hur man kan mäta språkvårdens genomslagskraft i fråga om att arbeta bort finlandismer. Metod 1 och 2 (använda i delstudie 1 respektive 2) är i grunden kvantitativa och metod 3 är kvalitativ.

Metod 1 jämför avradda språkdrag excerperade ur ett äldre tidningsmaterial med en modern språkbank. Om den moderna språkbanken är

8 Detta gäller inte uttrycket *ännu i vinter* 'redan i vinter' o.d.

tillräckligt stor kan pålitliga slutsatser dras. Med denna metod får man närmast veta på vilka punkter språkvården har misslyckats.

Med metod 2 jämförs ett tidningsmaterial under olika perioder med vissa språkvårdsrekommendationer. Med en diakron språkbank kunde denna metod användas, men i mitt fall är tidningsmaterialet för litet. En diakron språkbank för finlandssvenskan behövs för att pålitliga resultat ska kunna nås. Vissa tendenser kan man se även med det lilla material jag har använt, och i kombination med andra undersökningar kan man dra vissa slutsatser.

Med metod 3 jämförs enstaka avrådade språkdrag excerperade ur ett diakront tidningsmaterial med språkvårdsinsatser som gjorts mot dem. I fråga om frekventa och kontextoberoende språkdrag som ofta behandlats av språkvården ger den ett tillförlitligt resultat. Den kan också, i motsats till metod 1 och 2, användas för att granska finlandismer som Bergroth inte har tagit upp. Man kan också notera att det inte nödvändigtvis är böckerna *Finlandssvenska* och *Högsvenska* som direkt har bidragit till att vissa enskilda finlandismer minskat i frekvens, även om de i förlängningen kan ha påverkat. Metoden blir mer nyanserad, men mindre heltäckande och ger inte en bred bild av språkvårdens genomslagskraft i allmänhet.

Men fortfarande kan dessa metoder inte visa när de förändringar som överensstämmer med språkvårdens mål är en följd av språkvårdens verksamhet och när förändringarna är orsakade av något annat.

Alla metoderna kunde vara tillämpliga även på undersökningar i andra språk. Det kunde gälla vissa språkdrag som språkvården avrätt ifrån, exempelvis användningen av importord. Dessa språkdrag måste ha varit aktuella under en längre tid, tillräckligt frekventa i den typ av text man undersöker, t.ex. tidningstext, och språkvården måste ha gjort ganska stora försök att arbeta bort dem. Exempelvis kunde man undersöka orden *e-post* och *e-mail* och jämföra en textkorpus från tidigt 1990-tal och en korpus från i dag.⁹ Ett annat exempel kunde vara en undersökning av det rekommenderade *tjugohundratalet* respektive det avrådade *tvåtusentalet* för att jämföra språkvårdens insatser med utfallet.

9 I Selback & Sandøy (2007) redogörs för delprojekt A i det samnordiska forskningsprojektet *Moderne importord i språka i Norden (MIN)* där man har undersökt omfånget av importord i nordiska tidningstexter. I den finlandssvenska delen av delprojektet undersöktes sammanlagt 6 nr av Hufvudstadsbladet och Vasabladet från 1975 och 2000. Graedler (2007) jämför MIN-projektet med tidigare nordiska undersökningar av importord.

Med en historisk språkbank med representativt material från 1915 och 1975 kunde man se om språkvården har nått sina mål. Med mina metoder går det alltså att dra vissa slutsatser om språkvårdens genomslag, men främst genom att visa på när språkvården har misslyckats. I de fall språkvårdens mål har nåtts kan man inte entydigt bevisa att det skulle vara språkvårdens förtjänst.

Material

- Bergroth, Hugo. 1917. *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Helsingfors.
- . 1918. *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*. Helsingfors: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag.
 - . 1924. *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*. Andra upplagan. Helsingfors: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag.
 - . 1992 [1928]. *Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Faksimilupplaga av andra reviderade och tillökade upplagan. Esbo: Schildts Förlags Ab.
 - . 1934. *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*. Tredje upplagan. Helsingfors: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag.
 - . 1943. *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*. Fjärde upplagan. Helsingfors: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag.
 - . 1948. *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*. Femte upplagan. Helsingfors: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag.
- Bergroth, Hugo & Björn Pettersson. 1958. *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*. Sjätte omarbetade upplagan. Helsingfors: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag.
- . 1960. *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*. Sjunde omarbetade upplagan. Helsingfors: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag.
 - . 1964. *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*. Åttonde omarbetade upplagan. Helsingfors: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag.
 - . 1968. *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*. Nionde omarbetade upplagan. Helsingfors: Söderström & C: o Förlagsaktiebolag.

Hufvudstadsbladet 1, 3–4.1.1915; 2–4.1.1945; 2–4.1.1975; 2–4.1.1915.
Språkbanken i Finland <<http://www.csc.fi/>>.

Litteratur

- Ahlbäck, Olav. 1971 (andra uppl.). *Svenskan i Finland*. (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård, 15.) Stockholm.
- Baldauf, Richard B. Jr. 2002. Methodologies for policy and planning. In Kaplan, Robert B. (ed.) 2002. *The Oxford Handbook of Applied Linguistics*, s. 391–403. New York: Oxford University Press.
- Cooper, Robert L. 1989. *Language planning and social change*. Cambridge.
- Anne-Line Graedler. 2007. MIN-projektet jämfört med tidigare studier. I Selback, Bente og Helge Sandøy (red.). 2007. *Fire dagar i nordiske aviser. Ei jämføring av påverknaden i ordforrådet i sju språksamfunn*. Moderne importord i språka i Norden III. Oslo: Novus forlag.
- Hansén, Sven-Erik. 1991. *Tradition och reform. Urval och konstruktion av modersmålsämnets läroplanstextern från 20-tal till 80-tal*. Åbo.
- af Hällström-Reijonen, Charlotta & Mikael Reuter. 2008. *Finlands-svensk ordbok* (4 uppl.). Helsingfors: Schildts, Forskningscentralen för de inhemska språken.
- af Hällström-Reijonen, Charlotta. 2009. Finlandssvensk språkvård – en resultatrik ideologi? I Helge Omdal og Rune Røsstad (2009). *Språknormering – i tide og utide?* Oslo: Novus forlag.
- . 2010. Om finlandismer och språkvårdens möjligheter att motverka dem. I Lars-Gunnar Andersson, Olle Josephson, Inger Lindberg & Mats Thelander (red.): *Språkvård och språkpolitik. Svenska språknämndens forskningskonferens I Saltsjöbaden 2008*. Småskrift utarbetad av Språkrådet 2010. Språkrådets skrifter 10, s. 286–303. Norstedts.
- Jahr, Ernst Håkon, 1989. Limits of language planning? Norwegian language planning revisited. *International Journal of the Sociology of Language* 80 (1989) pp. 33–39. Mouton de Gruyter.
- . 2010: On the sociolinguistic and political limits of language planning and language policy – the lessons to be learned from the Norwegian case. I Lars-Gunnar Andersson & al. (red.): *Språkvård och språkpolitik. Svenska språknämndens forskningskonferens I Saltsjöbaden 2008*. Småskrift utarbetad av Språkrådet 2010. Språkrådets skrifter 10. Norstedts, s. 139–62.

- Jussila, Osmo. 1980. Förfinskning och förryskning. Språkmanifestet år 1900 och dess bakgrund. I *Historisk tidskrift för Finland*. Helsingfors.
- Langlet, Valdemar. 1930. *Säregenheter i finländsk tidningssvenska. En undersökning verkställd på uppdrag av Finlands Svenska Publicistförbund*. Helsingfors.
- Loman, Bengt. 1980. Högspråk och lågspråk i finlandssvensk prosa och diktning. I Jonsson, I (red.). *Språken i vårt språk*, s. 119–30. Stockholm.
- . 1983. ”Perspektiv på Bergroth”. I Engman, Max & Stenius, Henrik (red.), *Svenskt i Finland 1. Studier i språk och nationalitet efter 1860*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- NE = Nationalencyklopedin. Nedladdad 14.10.2008 från www.ne.se
- NEO = Nationalencyklopedins ordbok. Nedladdad 26.10.2009 från www.ne.se
- Omdal, Helge. 2006. Language Planning: Standardization. Sprachplanung: Standardisierung. I Ammon, Ulrich, Norbert Dittmar & al. (eds.): *Sociolinguistics. Soziolinguistik. An International Handbook of the Science of Language and Society. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*. 2nd completely revised and extended edition. 2., vollständige neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Volume 3. 3. Teilband. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Reuter, Mikael. 1978. Onödiga översättningslån och vanebildande vanföreställningar. I *Suomen Lehdistö Finlands Press* 4/1978, s. 35–36. Hyvinge.
- . 2004. Goda och onda finlandismer? I Hellsten, Unn et al. (red.): *Språkets vård och värden. En festskrift till Catharina Grünbaum*. Norstedts ordbok.
- . 2006. Översättning och språkriktighet, VERSION 2006, Svensk Språktjänst AB. Helsingfors.
- Saari, Mirja. 1995. ”Jo, nu kunde vi festa nog”. Synpunkter på svenskt språkbruk i Sverige och Finland. *Folkmålsstudier* 36, Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi. Helsingfors, s. 75–108. Nedladdad 11.11.2009 från <http://www.protsv.fi/fnf/pdf/Saari_fms36.pdf>.
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson. 1999. Svenska Akademiens grammatik. Stockholm.
- SAOB = Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. 1–. Lund 1898–. Nedladdad 15.10.2008 från <<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>>.

- Selback, Bente og Helge Sandøy (red.). 2007. Fire dagar i nordiske aviser. Ei jamføring av påverknaden i ordforrådet i sju språksamfunn. Moderne importord i språka i Norden III. Oslo: Novus forlag.
- Spolsky, Bernard. 2009. Language Management. Cambridge University Press.
- Teleman, Ulf. 1972. Språkvårdens argument. I *Språket i blickpunkten*. Skrifter utgivna av Svenskläraryöreningen 110, s. 194–216. Lund: CWK Gleerup.
- . 2002. *Ära, rikedom och reda. Språkvård och språkpolitik under äldre nyare tid*. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 85.) Stockholm.
- Thelander, Mats. 2009. Delad vårdnad och dubbelt medborgarskap – svenskans lott under 200 år. Föredrag vid Svenska litteratursällskapet i Finland årshögtid den 5 februari 2009. Forssell, Pia och Derek Fewster (red.): *Historiska och litteraturhistoriska studier 84*, s. 7–20. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.

Charlotta af Hällström-Reijonen
Svenska litteratursällskapet i Finland
Riddaregatan 5
FI-00170 Helsingfors
charlotta.afhallstrom-reijonen@sls.fi